

Sprehodi po knjižnem trgu

Maja Murnik

Tomaž Toporišič:
Medmedijsko
in medkulturno
nomadstvo.
O vezljivosti medijev
in kultur v sodobnih
uprizoritvenih
praksah.

*Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske
fakultete Univerze v Ljubljani in AGRFT, 2018.*

V središču Toporišičeve nove knjige, ki je izšla v okviru znanstvenega tiska ljubljanske Filozofske fakultete (FF) in Akademije za gledališče, radio, film in televizijo (AGRFT), so sodobna drama, gledališče in performans. A pred seboj nimamo kakega izbora imanentnih interpretacij ali “klasičnih” literarnozgodovinskih, dramaturških ali teatroloških razprav, temveč sodobno teoretsko tkanje, knjigo-rizom, ki veliko pozornosti posveča celi

vrsti kontekstov, knjigo, ki je v prvi vrsti interdisciplinarna raziskava “nevarnih” razmerij, v katere vstopa sodobna umetnost.

Zdi se, da so raznoliki prostori in zlasti njihova nestabilna, fluidna razmerja ena osrednjih tem monografije. Na prostor(skost) se navezujejo tudi pojmi, ki jih uporablja avtor – npr. mapirati, zemljevid, semiosfera, obrobje in središče, vzhod in zahod, retorika in politika prostora, hibridni prostori uprizoritvenih praks itd. Prostorskost je sicer tematika, ki je že po definiciji povezana z gledališčem, a Toporišič k njej pristopa na svež in specifičen način ter z zavedanjem, da se nahajamo po prostorskem obratu, še enem od številnih obratov, skozi katere je šla umetnost od druge polovice 20. stoletja naprej. O kakšnih prostorih in predvsem medprostorih govori ta knjiga, o kakšni vezljivosti, prepletenosti in prehodnosti? V kakšna (nevarna) razmerja vstopajo sodobne uprizoritvene prakse (tudi besedilne)?

Tomaža Toporišiča poznamo kot dramaturga in teatrologa, kot teoretika in praktika obenem, avtorja več monografij in številnih člankov o sodobnem gledališču ter dramatik, še zlasti slovenskih. Vrsto let je bil dramaturg in tudi umetniški vodja Slovenskega mladinskega gledališča. V zadnjih letih se kot profesor za dramaturgijo in scenske umetnosti na AGRFT in za sociologijo gledališča na FF vse bolj posveča teoretskemu delu.

Izhodišče *Medmedijskega in medkulturnega nomadstva* je opažanje, da sta temeljni potezi velikega dela sodobnih uprizoritvenih praks hibridnost in prehodnost. Toporišič uvaja poimenovanje *vezljivost* različnih medijev, s čimer ne meri le na dejstvo samega povezovanja, kombiniranja, apropiacije in remediacije v umetnosti, temveč tudi na neskončni potencial povezovanja, prehajanja, kroženja, ki je na voljo. Sodobne uprizoritvene prakse se pri tem ponavadi zavestno vračajo k dosežkom in raziskavam zgodovinskih avantgard z začetka 20. stoletja ter k njihovim naslednicam v petdesetih, šestdesetih in sedemdesetih letih, npr. hepeningom in Fluxusu. Zahteva Allana Kaprowa po ukinjanju meja med umetnostjo in življenjem je danes integrirana v znaten del gledaliških in zlasti performativnih praks – in te so tiste, ki avtorja najbolj zanimajo.

Toporišič pa gre pri vezljivosti medijev še dlje in širše – in v tem je tudi treba iskati izvirnost in posebnost njegove raziskave; meni namreč, da živimo v času medbesedilnega, medmedijskega in medkulturnega nomadstva. Zmožnost in potencial prehajanja se namreč udejanjata tako na ravni sodobnih odrskih besedil (začetne impulze tega najdeva v dramatik in besedilnih praksah od druge polovice 20. stoletja naprej) kot na ravni gledaliških, performativnih in kulturnih praks.

Ko obravnava dramatiko, Toporišič presega današnjo pogosto literarno-vedno in tudi literarnokritičsko zadrego ob soočenju s sodobnimi dramskimi teksti (kolikor ti sploh izidejo v knjigi). Meni namreč, da danes ni več antagonizma med tekstom in odrom, med besedilnimi pisavami na eni in odrskimi pisavami na drugi strani. Besedilne taktike, v katerih dialog ni več osrednji princip izražanja, postajajo danes vse očitnejše; tekst je razgradljiv in vkorporiran v gledališče. Toporišič se ob razpravljanju o tem sklicuje na več teoretikov, morda še najbolj na Eriko Fischer-Lichte (in njeno tezo o performativnem obratu po 1960, v katerem je tekstualni model gledališča zamenjal performativni model) in Hansa-Thiesa Lehmana (in njegov pojem postdramskega gledališča, s katerim Lehmann poimenuje uprizoritvene prakse, v katerih tekst oziroma logos besede ni več glavni gradnik gledališkega dogodka). Estetika performativnega Fischer-Lichtejeve, ki ima svoje izvore v avantgardah, stremi k prehajanju meja – med odrom in občinstvom, med fenomenalnim in semiotičnim telesom izvajalca, med materialnostjo in referencialnostjo itd.

V krizi reprezentacije in dramske forme se torej srečujemo s heterogenimi, performativnimi in pomensko ter medijsko odprtimi strukturami. Tako na primer avtor z zanimivo analizo primerov dramskih, ne več dramskih in neliterarnih besedilnih korpusov (*Butnskala* Marka Derganca in Emila Filipčiča, *Slovensko narodno gledališče* Janeza Janše, *zgodba o nekem slastnem truplu* in *5fantkov.si* Simone Semenič) v tretjem poglavju pokaže takšen kreativen dialog literature z drugimi mediji. Večsmerno, nelinearno, nehierarhično so atributi tovrstnih prepletov, kajti opraviti imamo z rizomatskimi hiperteksti, katerih povezave se širijo v več smeri in nivojev.

Toporišič poleg besedilnih praks analizira tudi vrsto predstav, performansov in umetniških projektov, nastalih predvsem v slovenskem prostoru, ki se gibljejo na mejah med gledališčem ter inter- in novomedijsko umetnostjo (npr. projekte Janeza Janše, *Vie Negative*, Sebastijana Horvata itd.).

Poleg medijske vezljivosti se danes srečujemo tudi s kulturno, in sicer s t. i. kreolizacijo, razumljeno v smislu prepletanja in združevanja dveh ali več nekdanj ločenih tradicij ali kultur. Kreolizacija kultur postaja sredstvo boja proti globalizaciji, oder pa njena platforma. V nadaljevanju Toporišič ob primerih uprizoritvenih praks (Pupilija Ferkeverk, Gledališče Pekarna, Ljubiša Ristić, NSK, Oliver Frlić idr.) ter obravnava njihove recepcije ugotavlja, da sta bili prav slovenska postdramska in neinstitucionalna produkcija večinoma tisti, ki sta doživeli najmočnejšo recepcijo tako v zahodni Evropi kot v jugoslovanskih republikah in sta obenem dekonstruirali konstrukte o (post)socialistični umetnosti.

Nomadskosti sodobne (ne več) dramske pisave, gledališča in uprizoritvenih praks mora po Toporišičevem mnenju nujno slediti tudi teorija. Izrecno se zavzema za pluralnost, heterogenost, soobstoj raznolikih metod, vednosti, disciplin. Tako mora na primer uprizoritvena veda – da ustrezno odgovori na spremenjeni predmet svojega preučevanja in na spremenjeni svet – združevati teatrologijo, dramaturgijo, vizualne in kulturne študije, estetiko, (post)semiotiko, literarno teorijo ...

Še ena tematika, ki je prav tako v korelaciji z vezljivostjo, nomadstvom in prehodnostjo sodobnih uprizoritvenih praks, je ključna v knjigi, namreč njihovo vstopanje v prostore različnih (mešanih) realnosti. Živa in mediatizirana uprizoritev danes nista več razumljeni kot ontološko nasprotni; recepcija obojega je stvar izkušnje skozi reprezentacijo, pri čemer uprizoritev v živo ni nič na boljšem ali bolj tukaj in zdaj. S performativnim obratom se je publika znašla v liminalnem stanju, v katerem je gledalčeva percepcija samega sebe in sveta okrog njega destabilizirana; gledališče je (po Fischer-Lichtejevi) razumljeno kot telesna so-prisotnost, kot proces medsebojnega sodelovanja med gledalci in izvajalci. Raziskovanje in prehajanje meja med uprizarjanjem v živo in mediatiziranim dogodkom je celo proizvedlo nekaj zelo zanimivih predstav – ena takih je *Slovensko narodno gledališče* Janeza Janše, različne vidike slednje Toporišič obravnava na več mestih.

Vezljivost medijev in kultur ni edina tematika, ki jo v najrazličnejših legah in pristopih obravnava avtor, čeprav je prevladujoča in tako rekoč podlaga vsem poglavjem. Tako se na primer posveča tudi vprašanju resnice v gledališču (s pomočjo koncepta singularnosti), interpretaciji primerov iz scenskih in vizualnih umetnosti s pomočjo pojma “estetike performativnega”, interpretaciji slovenske gledališke neoavantgarde in njene dediščine (npr. *Spomenika G* Dušana Jovanovića in Jožice Avbelj iz leta 1972 in njegove rekonstrukcije Emila Hrvatina/Janeza Janše iz leta 2009), povezavi uprizoritvenih praks z novimi tehnologijami, gledališču Tomaža Pandurja, političnemu v gledališču, vezljivosti dotika v gledališču in vlogi dramaturga kot avtorja ter rancièrovskega emancipiranega gledalca obenem.

Medmedijsko in medkulturno nomadstvo je gosto tkana knjiga-rizom, ki jo je mogoče brati v različnih smereh: začeti na sredini ali pa bolj proti koncu in se recimo od tod vračati na začetek. Sestavljena je iz kratkih poglavij, ki niso zastavljena šolsko ali shematično, čeprav zaobjamejo vrsto ključnih konceptov sodobne umetnosti in podajo raznolike razlage ter interpretacije brbotajočih in mobilnih prostorov sodobnih uprizoritvenih praks. Nekatera so zastavljena tako, da jim je mogoče dodajati, jih razvijati v nove smeri, se na nov način vračati k zapisanim teзам. Eno takih je zagotovo

vprašanje spremenjene, z novimi mediji oblikovane senzibilnosti, ki prav v teh pomladnih mesecih postaja vse bolj prisotna in bo tudi v prihodnosti zagotovo imela pomembno vlogo. Toporišičeva knjiga izzivalno meče bralcu rokavico, kako se teoretsko poglobljeno, a kljub temu prav nič suhoparno soočiti z ves čas porajajočimi se in nikoli dokončanimi spremembami sodobne dramatike, gledališča in performansa.